

Kovácsné István Anikó

Tájházak, emlékszobák mint önreprezentációs objektumok

Bevezető

Tanulmányomban azt az önreprezentációs, identitásfelmutató, -kimevítő törekvést vizsgálom, amely egy-egy közösség kiemelkedő személyiségének kezdeményezése nyomán tájház, emlékszoba alapításában tárgyasul.

A kutatás alanyaiul kiválasztott tanítók, népművészek értelmiségi feladatvállalásaikból adódóan felelősségüknek, hivatásuknak érzik a múlt jelenbe való kihelyezését, s ily módon a jövőbe átívelő kontinuitás biztosítását. Olyan kulturális emlékezteteremtési gyakorlatnak vagyunk tanúi, amely a spontán emlékezet megszűnésének következményeként az *emlékezet helyeinek* (P. Nora 1999) létrehozásával tartható elevenen. Az emlékezés helyeit az átalakulás folyamatában lévő közösség hívja életre, amelynek identitásrendszerét a kiemelt helyszíneken történő szimbolikus felelevenítés, közvetítés rituális formái mozgósítják. Az emlékezés számára kijelölt térségekben *társadalmi kötelezettségek* (Assmann 1999: 30) betartása folyik. Az emlékhelyet felkereső csoport tagjai azokra az identitásbiztosító eszmékre, erkölcsi értékekre, személyiségekre, hagyományelemekre emlékeznek, amelyek életképes tudást, méltóságot biztosítottak az előző nemzedékeknek, és ilyenképpen érdemesnek ítéltetnek a számbavételre.

A kiválasztott egyéniségek (Antal Mária, Gyimesbükk; Gál Irma, Gyergyóalfalu; István Lajos, Korond; Máthé Ferenc, Vargyas) élettörténetei, a falubeliek megnyilatkozásai, a kiállítótérbe elhelyezett vendégnapló, emlékkönyv bejegyzései, az egyének életművét méltató, és általuk megőrzésre érdemesnek ítélt sajtóanyag, oklevelek, fotók képezik elemzésem forrásanyagát. A dokumentumok nyomán körvonalazódnak látszik az a hatás, amelyet a tájházak, emlékszobák a regionális tudatra gyakoroltak. Nyomon követhető az emlékhelyek hatósugara, a helyi-, illetve a makrotársadalomban betöltött szerepe, presztízsértéke, társadalmi használata.

Az emlékhelyteremtés motivációi

A vizsgált tájházak teremtői első generációs értelmiségiek (tanítók) vagy értelmiségi életformát folytató népművészek, akiket a kulturális élet vérkeringésébe való belépés igénye sarkall folyamatos cselekvésre.

A szimbolikus térkijelölési gesztust az az öntudatuk motiválja, hogy képességeikkel, szerepvállalásaikkal a közösség életében vezető pozíciót töltenek be, így tudásuk, társadalmi tekintélyük predesztinálja őket egy lokális, mikro-regionális léptékű emlékhely létrehozására. Voltaképpen azzal a missziós küldetéssel azonosulnak, amely az első világháború utáni évtizedekben az erdélyi magyar értelmiség számára a nép érdekeinek képviselőjét, a szolgáló, értékmentő magatartást jelölte ki bejárando életútként. A lokális közösségben a társadalmi struktúra felső szintjein helyezkednek el, ők alkotják a falu társadalmának *kulturális elitjét*.¹ Ők azok, akik azzal a *kulturális tőkével* (Bourdieu 1997) rendelkeznek, amely értelmiségi feladatkörök betöltésére teszi képessé őket.

Az emlékezés helyeit a hiányra való ráeszmélés hívja életre, mely a népi kultúra szellemi és tárgyi elemeit, a nemzeti, kultúrtörténeti jelképeket a mindennapokból kiszorulva látja.

A kialakult helyzet orvoslásaként lép működésbe a folklorizmusfolyamat, amely a pusztulásra ítélt értékek megmentése, átörökítése érdekében munkálkodik. A megmentési akció a nyugatról érkező kiüresítési hullám ellenében szerveződik. A diktatúra nélküli években ugyanis egv-egy illatszert, alapélelmiszert ellenértékére devalválódnak a népi kultúra tárgyai. Ezt a folyamatot kívánja megállítani vagy valamelyest feltartóztatni az az ideológiai töltetű mozgalom, amely a még meglévő értékeket a tájház keretei között véli átörökíthetőnek.

A gyűjtést a jelhagyás szándéka ösztönzi. A megszerzett tárgyak által olyan szimbolikus kompozíciók jelenítődnek meg, amelyek a közösség tudáskészletét idézik fel, amelyek maradandó bizonyítékai a régió egykori vitalitásának. A reprezentációs céllal megrendezett kiállítás két irányban kíván közvetíteni. Egyrészt a helyiek túlra vonatkozó, megfakult tudását szeretné az emlékeztetés által helyreállítani, másrészt a települést egy országhatárokat átívelő ismeretkörbe igyekszik integrálni.

A tájházteremtés egyfajta kompenzációs gyakorlat, amely szimbolikus módon pótolja a valóságban elvesztett értékeket. A mindennapok struktúrájából

¹ Kiss Dénes az erdélyi falusi elitnek a rendszerváltás utáni átalakulását vizsgáló tanulmányában három elitmodellt különít el: a vállalkozó-, kulturális- és agrár-elit (Kiss 2004).

kiszorult emlékezetet egy rendkívüli, ünnepi térbe helyezi, ahol méltóságteljesen konzerválódik, és felmutathatóvá válik a múlt.

Az értékőrző életformát a helyi közösségért, nemzetért érzett felelősség, a küldetéstudat működteti.

Az emlékhelyek létrejöttének körülményei

Antal Mária gyimesbükki tanítónő 1975-ben kezdi el gyűjteni tájházának anyagát. Kezdetben egy szobát különít el a lakásából a tárgyak kiállítására, majd ahogy az egyre duzzadó anyag megkívánja, egy másik szobát is felajánl a gyűjtemény elhelyezésére. Családtagjai, férje, gyermekei is támogatják a régi-ségek felkutatásában, megszerzésében.

Saját anyagi tartalékait fordítja a már padlásra, fásszínbe szorult tárgyak megvásárlására.

Értékmentő cselekvése egy-egy falubeliben a nyereszkesedés gyanúját szó-laltatja meg, s a tárgy árának megszabásával lehetetlenné teszi annak megszerzését.

A régi, molyette festékesek, ládaterítők, falvédők helyett újakat szövet, hogy megnövelje azok élettartamát. Az összegyűjtött használati- és dísz tárgyakat, a szövés-fonáshoz szükséges eszközöket, a textíliákat olyanképpen csoportosítja, hogy azok az egykori rendezőelvet tükrözzék.

Az anyagi támogatás hiánya nem csökkenti kezdeti lelkesedését. A közösség érdekében végzett tevékenységét isteni küldetésként, apostoli hivatástudatként éli meg.

Gál Irma gyergyóalfalvi tanítónő a lakásában a népművészeti körnek otthont adó műhelyt 2003-ban emlékszobává rendezi át.² Itt a Gyergyóalfaluban született vagy oda kötődő híres személyiségeknek³ a portréja, családi fotói, csoportképei, oklevelei, írásai, a róluk megjelent méltatások, kitüntetések által állít emléket.

A bemutatott egyéniségek életútjaival a családtagjakon, barátaikon, kollegáikon keresztül sikerül kapcsolatba kerülnie, és összegyűjtenie a rájuk vonatkozó reprezentatív dokumentációt. Az eddigi kutatások során mintegy

² Csak adatszerűen említem, hogy Gál Irma a lakásán berendezett emlékszobán kívül még három másik múzeumnak, emlékháznak támogatta a létrejöttét, gyűjtötte az anyagát: a gyergyócsomafalvi iskolai múzeumnak 1953-1966 között, a gyergyóalfalvi falumúzeumnak az 1970-es években és a gyergyóalfalvi Sövé Elek Emlékháznak az 1980-as évek elején.

³ A papoknak és képzőművészeknek az emléket nem ebben az emlékszobában, hanem az egyház és a galéria keretei között őrzik.

kilenc személy: Dr. Domokos Pál Péter néprajzkutató, Dr. Domokos Péter irodalomtörténész, Puskás Lajos néprajzkutató, Dr. László Antal vegyész mérnök, Dr. Gaál Mihály agrármérnök, Asztalos István író, Köllő Miklós szobrász, Dr. Koncsag Károly bányamérnök, jogász, Dr. Bíró István agrármérnök emléke kötődik Gyergyóalfaluhoz.

Ugyanakkor az emlékszoba a 2000-ben alakult Domokos Pál Péter Hagyományörző Egyesület tagjainak, szövöknek, varróknak, faragóknak, citerásoknak, táncosoknak, dalosoknak az okleveleit és néhány alkotását őrzi.

Továbbá a faluról megjelent írások, tanulmányok is a település hírnevét, jelentőségét kívánják hangsúlyozni.

István Lajos korondi fazekasmester, néprajzkutató 1981-ben kapcsolódik be a már meglévő tájház tárgyainak gyarapításába, gondozásába, valamint a tárlatvezetésbe.

A tájház anyagának gyűjtése az 1970-as években kezdődött el a diákok és az őket irányító tanárok közreműködésével. Az összegyűjtött anyag az iskolában kapott otthont, ahol Tófalvi Zoltán történelemtanár egy köröndi szobát rendezett be festett bútorokkal, és a köröndi népművészet jellegzetes eszközeivel.

Egy idő után felmerült a gondolat, hogy a tárgyakat egy olyan, a község központjában álló épületbe kellene elhelyezni, amely a régi köröndi háztípus vonásait őrzi. Így került a választás a tájház mai épületére, egy kétosztatú földszintes parasztházra, amely zsindelyezés, meszelés, takarítás után, 1978-ban vált látogathatóvá.

A kiállítás egy század eleji köröndi család lakás- és életkörülményeit, edényeit, munkaeszközeit, népviseletét szemlélteti.

Máthé Ferenc vargyasi fafaragó lakása oly módon alakult át kiállítótérre, hogy az általa faragott bútorokról, dísztárgyakról, mondajeleneteket ábrázoló plakettekről a megyei sajtó méltatásokat írt, így a köztudatba bekerülve egyre többen kezdték látogatni.

Olyan helyi mondákat, a közösségi életet egykoron szabályozó szokásokat farag meg, amelyek kikoptak a mindennapi tudásrendszerből, ily módon a tárgyi megjelenítések egyfajta tiszteletadásként állnak az elődök emléke előtt. Az olyan történelmi személyiségek portréi, mint Dózsa György, Apáczai Csere János, Kós Károly szintén a múltba nézésre és értékelésre teremtenek lehetőséget.

Alkotásaihoz való viszonyulása összecseng Clifford Geertz kultúraelméletével, miszerint a kultúra szimbolikus rendszer, jelentésháló, nem az egyes individuumból, hanem „nyilvános tulajdonban” van (Geertz 1994: 180).

Meggyőződése, hogy mindaz, amit farag, már nem kizárólag az ő tulajdona, hanem a nemzet, a közösség értékrendszerének a képviselőjeként éli önálló életét.

A felavatás forgatókönyvei

Az 1970-es évek emlékhely-teremtési gyakorlata nem kap(hat) szélesebb körű nyilvánosságot. A létrejött tájházak nem ceremonális keretek között, ünnepélyes felavatással, hanem a helyi értelmiség, a sajtó, turisztikai útikönyvek, valamint a szájhagyomány közvetítésével kerülnek be a köztudatba. A nyilvános szerepléssel szembeni rejtőzködő magatartás kitermel egyfajta értékőrző beállítódást is. Eszerint, ha a központi hatóságok nem figyelnek fel az összegyűjtött anyagra, akkor talán nagyobb biztonságban van a léte.

Az 1990-es évektől kezdődően azonban az emlékhelyek felavatási szertartásai kitűnő lehetőséget szolgáltatnak az etnicitás szimbolikus megjelenítésére (vö. Oláh 2000).

Az ünnepléseknek, megemlékezési szertartásoknak kedvező társadalmi-politikai légkörben, a helyi hivatalos és értelmiségi szféra közreműködésével, Gyergyóalfaluban 2003-ban, a III. Alfalvi Napok programpontjaként avatták fel az emlékszobát. A felavatás mozzanatai rituális kontextusban, előre meghatározott forgatókönyv szerint szerveződtek, amit maga Gál Irma, az emlékszoba szellemi és gyakorlati kivitelezője tervezett meg.

Az esemény a szokásos időtartammal, a profán idővel szemben szakrális időintervallumot, az ünnep idejét jelöli ki. A falunapok a *mindennapi életvilágtól* (Shütz–Luckmann 1984: 269) már eleve elkülönülő ünnepi dimenziót konstruálnak. Ebben a kiemelt időben lehetőség nyílik a közösségi értékekhez való kötődés szimbolikus kinyilvánításaira. A felavatási rítusnak a résztvevők életében betöltött rendkívüli szerepét az etnikai önreprezentációk, a népviselet, a nemzeti zászló jelzik. Az ünnepi beszédek az értékőrzés identifikációs jelentőségét hangsúlyozzák, ugyanakkor az összegyűjtött érték-közvetítő szimbólumok értelmezésein keresztül a falubeliek lokális öntudatát kívánják erősíteni. A helybéli citerások, dalosok az alkalomra összeállított műsorral az ünnep hangulatát fokozzák. A ceremoniális rendezvénysor tetőpontjaként az egyházi és hivatalos szféra képviselőjében a katolikus plébános és a falu polgármestere vágják el a profán és szakrális tér küszöbére kifeszített szalagot, mintegy hozzáférhetővé téve a felavatott emlékhelyet. A magyarországi Ivánca testvértelepülés képviselői egy nemzeti színű lobogót és egy helytörténeti kiadványt ajándékoznak az emlékszoba részére, jelenvalóvá, állandóvá merevítve ezáltal a Gyergyóalfaluvai létesített kapcsolatukat.

Az eseményt a regionális média is megörökíti. Jelenlétével, utólagos híradásaival mintegy felerősíti, *szimbolikusan jóváhagyja* (Bodó 2000: 197) az Ünneptársadalmi jelentőségét. Közvetítése által a szélesebb körű nyilvánosság számára is hozzáférhető válik az eseményen való utólagos részvétel. Ugyanakkor a kívülről érkező televíziósok, újságírók a helybéliekben a saját életterükben zajló rendezvények súlyát, tekintélyét is tudatosíthatják. Ily módon mentális világukban szülőfalujuk egy mások által is elismert, pozitív megítéltségű térséggé válik.

Az emlékhelyek társadalmi használata

A létrehozott tájházak egy térben meglehetősen kiterjedt társadalmi szükségletet elégítenek ki. Egy-egy településre jellemző látványosságként beíródnak a kulturális turizmus útvonalai közé mint az illető régió megtekintésre érdemes célpontjai. Ennélfogva egy rendkívül széleskörű nyilvánosság számára válnak látogathatóvá. A település határainak ilyenképpen való kitérülése egyfajta ablakot nyit a világra. Az emlékhelyek a feljüket irányuló érdeklődés által egy állandó szellemi körforgásba kerülnek, önmagukról felmutatott értékeiket egy földrajzi, etnikai határokat átívelő kontextusban forgalmazzák. A kulturális szigeten megtapasztalt élmény pedig folyamatosan gyűrűzik tovább, a szájhagyomány törvényszerűségei szerint egyre távolabbi vidékekre, egyre rétegzettebb társadalmi csoportokhoz jut el. Az emlékhelyeken megfordult látogatók magukkal viszik a nélkülözhetetlennek minősített tudást, és saját környezetükben megosztott élményeik ajánlólevélként szolgálnak egy-egy jövőbeli útvonal megtervezéséhez. A látogatások intézményes szervezői a különböző turisztikai irodák idegenvezetői, illetve a helybéli pedagógusok, értelmiségiek, akik gondoskodnak az emlékhely felkeresésének rendszeres társadalmi gyakorlattá való emeléséről.⁴ A külföldről érkező vendégeknek a tájház megmutatása mint sajátosan helyi szellemi specialitás állandósult ön-felmutatási gesztusnak számít. A helyi, illetve a környező települések iskolásaira kiterjesztett tájház-látogatási gyakorlat a regionális öntudat kialakulását, erősítését célozza meg. Egy-egy kiállított tárgy a megőrzésre érdemesnek ítélt viszonyulást tudatosítja, a hozzá való kötődést formálja.

⁴ Vö. Bodó Julianna és Biró A. Zoltán megjegyzésével: „A saját társadalomban zárandoktat építő szimbolikus térfoglalási gyakorlat nagymértékben függ annak a szervezési potenciálnak a mértékétől, amely az elit részéről adott pillanatban mozgósítható, és a társadalmi látogatási rítus kialakítása érdekében bevezethető. Ha az eliten belül konszenzus van egy ilyen rítus kialakítása tekintetében, akkor igen nagy energiák mozgósíthatók az »ügy« érdekében” (Bodó–Biró 2000: 28).

Az emlékhelyek a mindennapokból kiemelkedő helyszíneknek minősülnek, ahol újból jelenvalóvá, átélhetővé válik a múlt. A látogatás pillanatára fel-függesztődik a múlt idő, s az a mitikus, eszményi korszak veszi kezdetét, ami megtartó ereje, rendezőelve volt az elődök életének. A hétköznapiakat, valamint ünnepnapokat szervező használati és dísz tárgyak, a motívumkincs, a történelem epizódjai, a mondajelenetek, a kiemelkedő személyiségek élete köré felhalmozódott jelentés a tájház alapítójának, tárlatvezetőjének a birtokában van. Az ő magyarázatai, értelmezései keltik életre a kiállított tárgyak történetét. Ezek a magyarázatok rendszerint túlnövik a lexikai ismeretközlés szintjét, és auditív, vizuális elemek bevonásával érzelmi élményeket hívnak elő. A nemzeti tematikájú verseken, dalokon, hangszeres zenén keresztül etnikai identitást elmélyítő érzéseket mozgósítanak. A kiállítóter mellett a kézműves műhely megtekintésének lehetősége az előállításához szükséges eszközöket, az alkotás folyamatát is emberközelbe hozza.

A felhalmozott értékekkel való szembesülés, azok számbavétele ünnepi eseménynek számít. A magatartást ilyenképpen az ünnephez illő méltóság-teljes viselkedés, megilletődöttség hatja át.

Az emlékhelyen szerzett ismeretek, az emocionális töltetű emlékek térben és időben kimerevíthetőek, „elvihetőek”. Egy-egy megvásárolt dísz tárgy, képeslap, az ünnepi térben készített fénykép az ott és akkor átélt pillanatot örökíti meg, amire a későbbiekben újra és újra emlékezni lehet.

A tájházak létrehozóinak a kiállító térben elhelyezett, az alapítást méltató diplomái, újságcikkei a felülről, intézményes fórumok által is legitimált gesztus erejével hatnak. Azt közük a látogatókkal, hogy a hivatalos szféra által is elismert, támogatott térséget kerestek fel.

A tájházak hatósugarát illetően egy távoli, nyugati irányvonalú dominanciát tapasztalhatunk. Az idegen tájegységekről, országokból érkező turisták itt szembesülhetnek azzal a mássággal, a népi kultúra kihelyezett állandóságával, ami a saját életterükben már régen letűnt világnak számít. A lokális társadalomban, az idősebb generáció közvetítésén keresztül, a tájházak köré szervezett kulturális reprezentáció még többé-kevésbé hozzáférhető élmény. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a tájházak sokkal inkább a régió határain kívülről, mintsem a térségből vonzzák a látogatókat. Ugyanakkor az emlékhely-látogatási gyakorlat egyfajta szabadidős program, aminek a megválasztásakor rendszerint az ismeretlen, kulturálisan különböző helyszínek bírnak vonzerővel.

Vitathatatlanak tűnik azonban, hogy a helyi közösségben az emlékhely széleskörű nyilvánossága fokozza annak tekintélyét, a kívülről érkező érdeklődés legitimálja a kezdeményezés társadalmi hasznát.

Az emlékhelyek hatásfoka

A tájházaknak a látogatókra gyakorolt hatása különböző szinteken követhető nyomon. A legerőteljesebb élmények a kiállítás megtekintése után, a kiállító térbe elhelyezett vendégkönyv lapjain fogalmazódnak meg. Ezt követik a falubeliek szóbeli megnyilatkozásai, a régióban vagy tágabb körzetben megjelent újságcikkek méltatásai, valamint magára az alapítóra gyakorolt hatás, amit az összegyűjtött tárgyak szemlélésén, illetve a vendégkönyvbe beírt elismerő szavakon keresztül tapasztal meg.

Vendégkönyvek

A tájházakban található vendégkönyvek lehetőséget teremtenek arra, hogy a kiállítás nyújtotta élmények, értékelések az adott térségben rögzítődjenek, s a jelhagyás által újra és újra felidézhetőek legyenek. A vendégkönyv tehát egyfajta véleményformáló közeg, a frissen szerzett benyomások megosztására biztosít teret. Éppen az azonnali megnyilatkozásból adódóan elragadtatott hangnem, nagyfokú lelkesedés jellemzi a beírásokat.

A tájházakban megtapasztalt legalapvetőbb élmény a nemzet történetével való szembesülés, a nemzethez tartozás méltósága. Az összegyűjtött közös értékeknek, szimbólumoknak a tárháza büszkeséget, öntudatot vált ki a látogatókban (vö. Szacka 1998: 36). Ezeket a hétköznapokból kiemelt ünnepi helyszíneken kiváltságot, különös örömet jelent magyarnak lenni.

A tárgyak által felidézett múlt az elődök idejét emeli be a jelenbe, a gyermekkorban még élő, de a mindennapokra már javarészt passzívva vált tudást, aminek a megtekintése gazdagodási folyamatként értelmeződik.

Az értékelések során gyakori a *kincs* metafora használata, azaz a tárgyak s az általuk képviselt ideológiai tartalom olyan szellemi értéként való felfogása, amelyeket minél szélesebb körben megismerhetővé, *közkinccsé* kell tenni.

Az értékteremtés, hagyományápolás, a múlt tovább örökítése, megbecsülése mint a minőségi életvitel feltételei központi motívumai a beírásoknak. A tájházak nyújtotta élmény az értékörzés felelősségére ébreszt: a mostani generációkon múlik, hogy az utókornak lesz-e lehetősége rácsodálkozni az elődök életművére.

A Magyarországról érkező látogatók a tulajdonképpeni hazát, a tiszta forrást, a nemzet védőbástyáját vélik felfedezni ezeken a helyeken. Felfokozott érzelmekkel, könnyekig történő meghatódottsággal veszik tudomásul, hogy

5 „Szívem csordultig tele szép emlékekkel, eszembe jutott a gyermekkorom, a nagyanyám és minden, amire ő tanított.” (Antal Mária vendégkönyvéből)

a történelmi Magyarország keleti végein még ilyen romlatlan állapotban őrzik az ősi magyar kultúrát, a magyar nyelvet.⁶ Már-már heroikusként érzékelik azt a közösségért élő, folyamatosan cselekvő, egyéni szempontokat háttérbe szorító magatartást, amely az etnikai identitás ébrentartása érdekében munkálkodik. Olyan *égő fáklyának, lánylelkű embereknek* tekintik a tájházak létrehozóit, fenntartóit, akik a nemzet sötét időszakaiiban világítanak, akik megjelölik az előrelépés útvonalaival. Ugyanakkor egy követésre méltó, eszményi életideál is megfogalmazódik bennük: az ünnepi szférában elsajátított tudást a hétköznapokba beépítve kellene tovább éltetni, annak fényében volna érdemes élni.

A beírások rendszerint köszönetnyilvánítással és áldáskéréssel záródnak. Erőt, egészséget, hosszú életet, a lélekemelő munka folytatását, Isten áldását kívánják a búcsúzkodó látogatók. Egy-egy jókívánság frazeológiája imádságos hangvételt tükröz.⁷

Többen a visszatérés ígéretével távoznak, a jövőben is töltekezni szeretnének a hely szellemével.

A vendégkönyvek üzenetei a kezdeményezés létjogosultságát, társadalmi hasznát erősítik fel, a megvalósítás értékjellegét, a látogatókra gyakorolt érzelmi, szellemi hatást hangsúlyozzák, ami az alapítók számára visszaigazolásként, elismerő rábólintásként szolgál. Ezek a véleménynyilvánítások lelkesítenek, segítenek a továbblépésben, ezek jelentenek szimbolikus fizetést a befektetett munkáért, az anyagi áldozatvállalásért.⁸

⁶ „A/, őrtornyok romba dőltek, a vonalat a térképeken máshová húzták. De mégis vannak őrhelyek és élnek őrzők az igaz helyeken - mindannyiunk vigasztalására és őrzésére.” (Antal Mária vendégkönyvéből)

⁷ „A magyarok Istene adjon erőt a küzdelmekben.

Boldogasszony Anyánk oltalmazzon a viharokban.

Mindezt kívánom imádságos szívvel

Magyar népünknek a nagy omlásban,

Csángómagyarjainknak a megmaradásért vívói I napi küzdelemben,

S Máriának népe iránti szolgálatában.” „Ez a gyűjtemény olyan csoda, mint egy régi magyar imádság. Babba Mária óvja, védje, segítse a gyimesi csángómagyar testvéreinket. (Antal Mária vendégkönyvéből)

„Adja Isten, hogy még a műalkotások hosszú sorát teremthesse meg a semmiből, azaz hogy a saját lelkéből. Csak előre, mindig feljebb, mindig többet, mindig jobbat alkotni, úgy a saját, mint a népünk dicsőségére és előmenetelére. Amen.” (Máté Ferenc vendégkönyvéből)

⁸ „Ez volt az évek hosszú során, amiből én lelkierőt vettem, ezek feldobtak, hogy milyen szeretettel és érdeklődéssel vannak az én munkám iránt. (...) Először ők kérték, hogy itt annyi szépet lehet látni, szeretnénk valahova beleírni, s aztán hosszú időn át úgy éreztem, hogy ez nekem fizetségül szolgál. Így tudom, látom, hogy más embereknek mi a véleményük rólam, a munkásságomról, a gyűjteményemről. Olyan nagy élvezetem volt, amikor egy téli estén hátrahoztam a vendégkönyvet, s jól esett látni, hogy vannak, akik értékelik a munkámat. Nekem ez fizettség számba ment. Erőt ad.” (Antal Mária) „Ezek a beírások erősítenek. S egyben kritikus szemmel nézem a munkámat, s úgy érzem, hogy érték.” (Gál Irma)

A falubeliek nézőpontjai

A falubeliek a tájházteremtési gyakorlatot a közösség arcának a külvilág felé történő pozitív reprezentációjaként értelmezik. A tájházakat tudatos arculatformálóként, a valódi falukép forgalmazóiként látják funkcionálni, amelyek a reális értékrendszer közvetítése által a települést méltó rangjára emelik. Ezáltal az értékelmúmutató gesztus által mint távoli, elzárt vidékek lakói, ők is bekerülhetnek az információáramlatba, ők is kapcsolatba kerülhetnek a kívülről érkezettekkel. A falu értékeinek felmutatása méltósággal ruhazza fel azt a térséget, amelyben élnek, ilyenképpen mentális térképük lényegesen kitágul, saját környezetükhöz való viszonyuk pozitív tartalommal telítődik.

A tájházak a helyiek számára is tudásközvetítő szereppel bírnak. Olyan részleteket idéznek fel a régió szokásvilágából, szellemi és tárgyi tudáskészletéből, amelyek a mindennapjaikban már javarészt megfakultak, és az ünnepegyesség, a ritualizáltság felé mozdultak el. Számukra a hétköznapiok kellekei már nem ugyanazt a funkcionális jelentést töltik be, mint a szüleik, nagyszüleik életében. Az egykori használati tárgyak jelentésváltozáson⁹ mentek keresztül, a gyakorlati alkalmazhatóság helyett az identitásjelölő, -erősítő funkciójuk a meghatározó.

A tájházak a helyi társadalomban önreprezentációs objektumokként működnek. A lokális, etnikai önképet demonstrálják, eligazodási, viszonyítási pontként szerepelnek az önmeghatározási folyamatok során.

A mediatizálás motívumai

A regionális, ritkább esetben a magyarországi sajtó egy-egy tudósítás, interjú, részletesebb elemzés keretében tájékoztatja az olvasóit a tájházak létrejöttéről, működéséről, tematikai irányultságáról. A beszámolók kitérnek a kiállított anyag gyűjtésének körülményeire, a feladat áldozatokat igénylő természetére, a kiállítás rendezőivel bemozgatására, a készséges fogadtatást, a szakszerű tárlatvezetést értékelik. A méltatások az emlékhelyek kiterjedt vonzókörzetét hangsúlyozzák, azt a zarándoklási gyakorlatot, amely a legtávolabbi vidékek felől a tájházak irányába szerveződik.

Az emlékhelyek médiában történő megjelenítése egy olyan intézményes támogatási gesztus, amely helyzetelemző, hímevteremtő törekvéssel bekapcsolódik azok hatósugarának kitérítésébe. Az újságcikkek méltatásai mintegy nyomatékosítják a tájházak társadalmi hasznát és jelentőségét, implicit módon tehát azok felkeresésére, a kulturális reprezentáció befogadására buzdítanak.

⁹ A múzeumi tárgyak kontextus váltásáról, jelentésváltozásairól lásd még Kalocsai 1998: 200.

Következtetések

A tájházak, emlékszobák mint *örökséggondozó egységek* (Savolainen 2003: 27) a múlt képmását azzal a szándékkal alkotják meg, hogy a hagyományos kultúrát a szemléltetés, megismertetés, élményben részesítés eszközei által a mai kultúrába integrálják. A tájház teremtés voltaképpen a kultúra térbeli *lehorgonyzása* (Fejős 2000: 241), az emlékeztetés intézményeként tudatosan őrzi és közvetíti a régió, az etnikum felhalmozott kulturális javait. Az alapítók által összegyűjtött, koncepciószerűen elrendezett tárgyak *nyilvános reprezentációkként* (Király 1990:560) működnek, mindazok számára reprezentálják a világot, akik kapcsolatba kívánnak kerülni az általuk közvetített tartalommal. A tárgyi emlékek, jelképek fókuszaként szolgálnak az idő felelevenítésére (Radley 1990: 51), a nemzeti öntudatot tartják ébren, illetve szilárdítják meg. A múltba tekintés alkalmi érzelmi telítettségűek, a szellemi gazdagodáson túl lelki fel-frissülést is nyújtanak. Nemcsak a látogatók, hanem az alapítók is folyamatosan töltkeznek, megújulnak, újabb lendületet nyernek a bemutatott valóságból.

A tájházak kiterjedt vonzaskörzete, széleskörű társadalmi használata a mai embernek a múlt értékei iránt megnyilvánuló igényét hangsúlyozza. Noha az emlékhelyeket lényegesen kisebb mértékben keresik fel a helybéliek, presztízsértékűnek tartják, olyan kulturális szimbólumoknak tekintik, amelyek a település arcát meghatározzák, hírnevét megalapozzák.

Atájházteremtési gyakorlat a közösség életerejét mutatja fel, azt a tudáshalmazt közvetíti, amelynek a felidézése erkölcsileg, mentálisan egyaránt neveli a térségből és távolról érkező vendégeket. A tájházak szimbolikusan megjelenített kompozícióival a nemzet iránti elköteleződést, az értékőrző beállítódást alakítják. Az emlékezés helyszínein szerzett ismeretek, élmények a hétköznapi cselekvés- és gondolkodásformáló tényezőivé válnak.

Irodalom

ASSMANN, Jan

1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

BODÓ Julianna

2000 Ünnepi események és a média nyilvánossága. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 184–199.

BODÓ Julianna – BIRÓ A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 9–42.

BOURDIEU, Pierre

1997 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: ANGELUSZ Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 156–177.

FEJŐS Zoltán

2000 Múzeum, turizmus. A kulturális találkozás és reprezentáció rendszerei. In: FEJŐS Zoltán – SZIJÁRTÓ Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció.* Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest–Pécs, 236–252.

GEERTZ, Clifford

1994 *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Századvég, Budapest

KALOCSAI Csilla

1998 Örökség, turizmus és a világfalu. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer.* Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest–Pécs, 197–202.

KIRÁLY Ildikó

1999 Társas tényezők az emlékezetkutatásban: sajátjaink-e az emlékeink? In: KÓNYA Anikó – KIRÁLY Ildikó – BODOR Péter – PLÉH Csaba (szerk.): *Kollektív, társas, társadalmi.* (Pszichológiai Szemle Könyvtár, 2.) Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 559–565.

KISS Dénes

2004 A falusi elit átalakulása Erdélyben. *WEB.* (12) 9–15.

NÓRA, Pierre

1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas.* (3) 142–157.

OLÁH Sándor

2000 Változatok rituális térteremtésre. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 106–122.

RADLEY, Alan

1990 Artefacts, memory and a sense of the past. In: MIDDLETON, David – EDWARDS, Derek (eds.): *Collective remembering*. Sage, London–Thousand Oaks–New Delhi, 47–59.

SAVOLAINEN, Hanneleena

2003 Örökség: kinek és miért hagyták ránk elődeink? In: PUSZTAI Bertalan (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset*. JATE Press, Szeged, 23–32.

SCHÜTZ, Alfred – LUCKMANN, Thomas

1984 Az életvilág struktúrái. In: HERNÁDI Miklós (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 269–320.

SZACKA Barbara

1998 National identity and social memory. In: BALLA Bálint – STERBLING Anton (szerk.): *Ethnicity, nation, culture. Central and East European perspectives*. Krämer, Hamburg, 33–38.

